

Poznámka k charakteristice nominálních kvantifikátorů¹

LUDMILA VESELOVSKÁ

Úvod

Ve své studii *'Agreement Patterns of Czech Group Nouns and Quantifiers'* (Veselovská, 2000) jsem charakterizovala syntaktickou kategorii kvantifikátorů Q v češtině. České kvantifikátory jsem na základě řady morfo-syntaktických vlastností rozdělila do tří skupin:

- (a)** tzv. skupinová jména (Group Nouns), tj. **nominální** kvantifikátory Q_N ,
- (b)** **adverbiální** (zpravidla existenční) kvantifikátory Q_{ADV} ,²
- (c)** **adjektivní** (zpravidla univerzální a totalizátorové) kvantifikátory Q_A .³

V následující kapitole 1 zopakuji a doplním argumentaci ukazující kategoriální rozdíl mezi lexikálními substantivy (kategorií N) a mezi nominálními kvantifikátory kategorie Q (Q_N). Tento rozdíl byl v mé zmíněné studii vzhledem k jejímu teoretickému zaměření poněkud zastřen.

V kapitole 2 stručně nastíním svou původní analýzu a v kapitole 3 se zaměřím na nominální kvantifikátory. Na základě uvedených příkladů extrakce genitivních postmodifikátorů a klitik demonstřuji různou míru prostupnosti nominální domény obsahující kvantifikátor. Zjištěné rozdíly v transparentci kvantifikované domény použiji v kapitole 4 ke zpřesnění své původní analýzy nominálních kvantifikátorů a v závěru zmíním i teoretické následky svého řešení.

1. Morfo-syntaktická charakteristika nominálních kvantifikátorů

Jako nominální kvantifikátory Q_N zde budu označovat lexikální jednotky nazývané také “skupinová jména” (Group Nouns), případně “kontejnerová jména” (Container Nouns). Jejich charakteristika je uváděna především s ohledem na speciální sémantický obsah. Tyto na první pohled nominální výrazy totiž do značné míry ztrácejí svůj konkrétní denotační význam a nabývají funkce neurčitěho kvantifikátoru, tzn. označují množství.

V (1) uvádím příklady jmenných frází obsahující takový druh kvantifikace.⁴ Jmenné fráze v (1) obsahují také premodifikátor (prekvantifikátor) *celý*, který posiluje interpretaci substantiva jako nominálního kvantifikátoru Q_N .⁵

- (52) a) Snědl celý plech *povidlových buchet*
 b) Jsou tam celé hřbitovy *padlých hrdinů*

1 Tento referát byl přednesen v červnu 2001 na setkání lingvistů FF KU v Centru pro neslyšící v Berouně. Jsem vděčna profesorovi Uličnému za pozvání a publiku za podnětné připomínky.

2 V uvedené studii jsem adverbiální kvantifikátory označovala jako Q_{GEN} .

3 Český repertoár kvantifikátorů viz také např. v *Příruční mluvnici češtiny* autorů Karlíka a spol. (1995:303).

4 Zde i později jsou celé fráze obsahující kvantifikátory pro názornost podtrženy a nominální komplexy následující kvantifikátory jsou navíc itálikou.

5 Podobně působí také premodifikátor *plný*. Struktury jako *plný plech buchet* však musejí být analyzovány s vědomím možného *plech plný buchet*, a zde se jimi nezabývám. Příklady *celý plech buchet* jsou strukturně jednoznačnější, vzhledem k nemožnosti **plech celý buchet*.

- c) Vypili celý barel studené vody.
 d) V tom horku nám zkysla celá krabice plnotučného mléka.

V následujících podkapitolách chci ukázat, že ačkoliv většina nominálních kvantifikátorů může současně fungovat jako standardní substantivum, morfo-syntaktická charakteristika vazby, v níž má konkrétní lexikální jednotka funkci kvantifikátoru, je odlišná od charakteristiky vazby, v níž tatáž jednotka funguje jako substantivum. Odlišnost je přitom zřejmější při dalším srovnání s vazbou obsahující adverbialní kvantifikátor anebo číslovku. Pro názornost budu proto substantiva N a nominální kvantifikátory Q_N srovnávat také s adverbialním kvantifikátorem/číslovkou Q_{ADV} (*mnoho/pět*). Podobnost vazeb obsahujících Q (tzn. adverbialní kvantifikátor/číslovku nebo nominální kvantifikátor) a jejich rozdílnost od vazeb obsahujících lexikální substantivum N, jsou metodou, na jejímž základě jsem ve studii Veselovská (2000) demonstrovala specifčnost různých typů kategorie kvantifikátorů a jejich odlišnost od kategorie substantiv.

V tomto referátu se nebudu věnovat sémantické analýze Q_N . Tu může zvědavý čtenář vyhledat ve studiích autorů jako Jackendoff (1977), Selkirk (1977), May (1985) nebo Landman (1996) a v dílech autorů tam citovaných. Většina těchto studií současně se sémantickou analýzou uvádí také data upozorňující na rozdíly formální a řada následujících příkladů je proto analogická s některými příklady v dílech výše uvedených autorů.⁶

1.1. Řídící člen fráze

Podle standardní analýzy na bezprostřední složky, kterou Chomsky (1957) přejal od amerických strukturalistů, je jednotkou syntaktického plánu kategoriálně určená *hlava*, která se rozšiřuje (promítá, projektuje) do *fráze*. Hlava je řídicím členem endocentrické fráze, určuje charakter vztahů uvnitř struktury a vstupuje do vztahů externích.

1.1.1. Morfolgický pád a shoda s přísudkem

V morfolgicky bohatých jazycích je řídicí člen endocentrické fráze (hlava) signalizován také příslušným morfolgickým vzorcem. Příklady (2) uvádějí komplexní jmenné fráze obsahující (a) substantivum N *věž*, (b) nominální kvantifikátor Q_N *láhev* a (c) adverbialní kvantifikátor / číslovku (Q_{ADV}) *mnoho / pět*. Ve všech třech příkladech ovlivňuje iniciální element (tzn. *věž / láhev / pět / mnoho*) **morfolgickou podobu přísudku**. V tomto smyslu tedy funguje jako hlava komplexu tzn. řídicí člen zastupující celý komplex při externích vztazích.

(52)	a)	N	<u>věž</u> <i>hradu</i> se tyči- la /*tyčil- l
	b)	Q_N	<u>láhev</u> <i>vína</i> stá- la /*stá- lo
	c)	Q_{ADV}	<u>pět/mnoho</u> <i>rumů</i> stá- lo /*stál(y)

⁶ Jazyková data diskutuji a analyzuji na základě teoretického modelu transformační generativní syntaxe chomskyánského typu z období 90. let (viz např. Chomsky, 1995). Znalost modelu není podmínkou porozumění textu, ačkoliv teoretické sekce jsou bez ní nezajímavé.

Druhým morfologickým signálem, že formálním řídicím členem (hlavou) fráze je iniciální element, je jeho **pádové označení**. V příkladech (2) je iniciální element (*věž / láhev / pět / mnoho*) v nominativu, tedy v pádu, který je pro celkový komplex příslušný. Následující nominální post-modifikátor (post-quantifikátor) je v genitivu (*hradu / vína / rumů*), tedy v pádu nepřislušném pro dané syntagma. Jelikož **genitiv** je pád vyvolaný (udělený) iniciálním elementem, je přítomnost tohoto genitivu třetím dokladem formální nadřazenosti iniciálních elementů *věž / láhev / pět*.

1.1.2. *Formální a sémantická valence sloves*

Problematika nominálních kvantifikátorů Q_N se opakovaně zaměřuje na rozpor mezi formální a sémantickou charakteristikou struktur. Přestože je teoreticky žádoucí, aby formální hlava fráze byla také centrálním prvkem při sémantické analýze, řada příkladů dokazuje, že u vazeb obsahujících kvantifikátory, hlava definovaná na základě morfo-syntaktických kritérií není rozhodujícím elementem pro interpretaci celku.

Sémantika slovesa např. někdy vyžaduje doplnění určitého sémantického typu (slovesa *pít / rozlít* předpokládají tekutý objekt). Příklady (3) ukazují, že význam vyžadovaný sémantickou valencí má post-Q genitiv a nikoliv nominální nebo adverbialní kvantifikátory Q_N a Q_{ADV} . Všimněte si, že kvantifikátory Q_N a Q_{ADV} ve (3) se vyskytují v akuzativech, tzn. realizují formální valenci sloves.

- (52) a) vypili jsme láhev rumu / sud slivovice / bednu vína
 b) krabice mléka se rozlila / zkysla
 c) vypili jsme / rozlili jsme / moc nám chutnalo pět rumů

Pro autory, kteří současně se sémantikou uvažují také o odpovídající, paralelní syntaktické reprezentaci, je rozpor mezi morfo-syntaktickou a sémantickou saturací valence slovesa (tzn. mezi formální a sémantickou hlavou fráze) hodný pozornosti. Dokazuje, že sémantická kompatibilita nemusí být v daném jazyce gramatikalizována, a svědčí tedy o autonomii jazykových plánů.

1.1.3. *Strukturní genitiv*

Ačkoliv naprostá většina substantiv syntakticky nevyžaduje žádné doplnění, některé skupiny nominálních elementů jsou v přeneseném smyslu formálně tranzitivní. Patří mezi ně kromě tzv. komplexních dějových substantiv především nominální kvantifikátory, jejichž příklady uvádím ve (4).⁷

- (52) a) *vypili jsme láhev / sud / bednu
 b) *krabice zkysla
 c) *vypili jsme / rozlili jsme / moc nám chutnalo pět

Příklady (4) dokazují, že bez postmodifikátoru, je interpretace substantiva

⁷ Velmi podrobnou diskusi transitivní substantiv (a definice komplexních dějových substantiv) nalezneme čtenář v monografii Grimshaw (1991) nebo Vos (1999). V českém kontextu viz Karlík a Nübler (1998), Karlík (2000) a práce tam citované.

jako kvantifikátoru nepravděpodobná, a pokud ji predikát vyžaduje, jsou podobné věty možné pouze v silně příznakovém kontextu.

Na všech výše uvedených příkladech (1)-(4) bylo také vidět, že nominální komplex, který obligatorně následuje Q_N a Q_{ADV} má podobu genitivní fráze (post-Q genitiv, numerativ).⁸ Vos (1999) ve své rozsáhlé studii kvantifikátorů ukazuje, že v případech, kdy homonymní substantivum umožňuje také vazbu negenitivním anebo s předložkovým pádem, není v této podobě stejně snadno interpretovatelné jako kvantifikátor. Následující příklady (5) a (6) ilustrují toto tvrzení v češtině.

- (52) a) vypili jsme láhev rumu
b) ?vypili jsme láhev s rumem
c) *vypili jsme láhev na rum
d) *vypili jsme láhev od rumu
- (52) a) zkysla nám krabice mléka
b) ?zkysla nám krabice s mlékem
c) *zkysla nám krabice na mléko

Ačkoliv u (5) a (6) nelze vyloučit metaforické čtení, a předložka *s* se zdá být přijatelnější, než ostatní, je preferované užití genitivu po nominálních kvantifikátorech zřejmé.

1.2. Referenční potence kvantifikátorů

Jednou z prototypických vlastností substantiv je jejich schopnost reference. V dnešní chomskyánské syntaxi je referenční kvalita jmen přisuzována samostatné nominální funkční kategorii D (Determinátor). Přítomnost funkční kategorie D je kromě interpretace signalizována např. také formální schopností substantiv vstupovat do určitých specifických struktur.

1.2.1. Schopnost relativizace jednotlivých částí komplexu

Jednou z možností modifikace substantiv je připojení vztažné (relativní) věty. Schopnost substantiva řídit/vázat vztažnou větu, tedy schopnost relativizace substantiva, je spojována se specifickou referencí substantiv obsahujících funkční projekci D. Podle přijatého modelu svědčí tedy přítomnost vztažné věty o tom, že její hlava (substantivum) má vlastní funkční projekci D.⁹

Příklad (7) dokazuje, že v komplexních nominálních strukturách

8 Označení "post-Q genitiv", které zde používám, je zřejmě shodné s tradičním termínem numerativ (numerativní genitiv), viz např. *Mluvnice češtiny 3* (Petr a spol., 1987:43,153). Termín numerativ zde neuvádím, protože se nechci apriori zavázat k žádné tradiční analýze. V podrobnější studii posesív a genitivů (Veselovská, 1998) považuji post-Q genitiv (bez ohledu na zřejmé i méně zřejmé rozdíly v sémantice) za strukturně totožný s postnominálním genitivem (genitivním postmodifikátorem substantiv). Dokazuji, že postnominální a post-Q genitiv je v češtině strukturní pád nespojený s žádnou specifickou interpretací. Význam spojení kvantifikátorů se strukturním pádem bude připomenut v podkapitole 2.2.

9 Variabilita reference substantiv spojených se vztažnou větou je totožná s variabilitou obsahu funkční projekce D. Kategorii D se podrobně zabývají např. Hellan (1986) a Abney (1987), nominálními funkčními projekcemi např. Crisma (90) nebo Giorgi a Longobardi (1991).

obsahujících dvě substantiva lze vytvořit vztažnou větu pro každé jméno zvlášť. Hlavu vztažné věty signalizuje morfologická shoda vztažného zájmena a případně také přísudku. V příkladech (7a) a (7b) jsou tyto signály zdůrazněny užitím stejného typu písma jako předpokládaná hlava ve větě hlavní.

- (52) N A pak jsme uviděli **věž hradu**,
- a) - **která se tyčila** / - na **které vlál** prapor
 - b) - *který se tyčil* / - na *kterém se konala* slavnost

Kontrastní příklad (8) naznačuje, že přijatelnost relativizace se snižuje u substantiva, které přejímá interpretaci kvantifikátoru. Příklady (8a), v nichž je relativizován nominální kvantifikátor Q_N , nejsou agramatické, vyžadují však metaforické čtení a varianta (8b) je stylově vhodnější.

- (52) Q_N Pozdě večer vypili hosté **soudek slivovice**,
- a) -? **který jim chutnal** nejlépe / - ? na **který** měli chuť od rána
 - b) - *která jim chutnalo* nejlépe /- na *kterou* měli chuť od rána

Ztráta schopnosti relativizace u kvantifikátorů je evidentní v (9), kde je modelový kvantifikátor Q_{ADV} sice schopen vyvolat defaultní (3SN) shodu s přísudkem, ale není již vhodnou hlavou pro vztažnou větu.¹⁰

- (52) Q_{ADV} Rozlilo se jim **mnoho/pět minerálek**
- a) - * **které** na vzduchu **vyčichlo**
 - b) - *které* na vzduchu *vyčichly*

1.2.2. Možnost zpětné reference u jednotlivých částí jmenného komplexu

Jackendoff (1977) a Selkirk (1977) doplňují diskusi o defektnosti nominálních kvantifikátorů také příklady komplexnějších (nadvětných) celků, v nichž zkoumají, zda může být kvantifikátor antecedentem zájmena ve stejné míře jako substantivum.

Podobně jako u příkladů v předchozí podkapitole, také v těchto případech v češtině málokdy dosahujeme kontrastu gramatického a negramatického spojení, protože vazby přesahující rámec jedné věty vstupují navíc do vztahů pragmatických (jsou kontextově závislé). Příklady, které uvádím v následujících odstavcích přesto naznačují, že při bezpříznakovém čtení je možnost zpětné reference vždy možná ve vztahu ke genitivnímu postmodifikátoru, zatímco u iniciálního elementu je nepřímá závislá na jeho interpretaci jako kvantifikátor. To znamená, že dvojí pronominální zpětná reference je zcela přijatelná v (10), poněkud problematická v (11a), kde je iniciální element třeba interpretovat jako

¹⁰ Přijatelnost hlavy je možno posílit použitím shodujícího se demonstrativa. Jeho přítomnost umožňuje i stylově neobratné věty typu *?To mnoho dětí, které přišlo jako poslední, ...*

Q_N a velmi nesalientní v (12a), kde je ilustrován Q_{ADV} *mnoho*. Formální antecedent a jeho signály jsou znázorněny pro názornost stejným druhem písma.

(52) N A pak jsme uviděli věž hradu.

- a) **Tyčila** se nad lesem a já **ji** zahlédl jako první.
- b) *Tyčil* se nad lesem a já *ho* zahlédl jako první.

(52) Q_N Do půlnoci jsme vypili celý demžon slivovice.

- a) - ? Strašně nás **pálil** v krku a i ráno nám z **něho** bylo zle...
- b) - Strašně nás *pálila* v krku a i ráno nám z *ní* bylo zle...

(52) Q_N Do půlnoci jsme vypili mnoho slivovice.

- a) - * Strašně nás **pálilo** v krku a i ráno nám z **něho** bylo zle...
- b) - Strašně nás *pálila* v krku. a i ráno nám z *ní* bylo zle...

Kontrast mezi (a) příklady v (10), (11) a (12) svědčí o tom, že kvantifikátory nemají referenční potenciál stejný jako substantiva. Zdá se být zřejmé, že pokud má být interpretace substantiv omezena na jejich kvantifikující schopnost, tzn. pokud mají být použita jako Q_N , ztrácejí tyto výrazy svou schopnost sloužit jako antecedent pro zájmeno. Tuto ztrátu lze ve zvoleném teoretickém modelu jazyka vyjádřit jako ztrátu funkční projekce D.

1.3. Kategorie Q

Následující schéma (13) ukazuje zjednodušenou strukturu komplexní nominální fráze NP^1 , která má substantivní hlavu N^1 . Hlava N^1 má jako komplement (sestru) druhou nominální frázi NP^2 se substantivní hlavou N^2 . Ačkoliv na schématu (13) neznázorňuji pro jednoduchost funkční projekci D jako samostatný strom, předpokládám, že D je univerzálním doplněním kategorie N a vrcholy grafu v (13) označuji jako N/D .¹¹

Struktura (13), která obsahuje *dvě* hlavy N, obsahuje tedy *dvě* nezávislé projekce D a může proto obsahovat *dvě* vztažné věty a sloužit jako antecedent ke *dvěma* zájmenům, jak bylo znázorněno v příkladech (7) a (10).

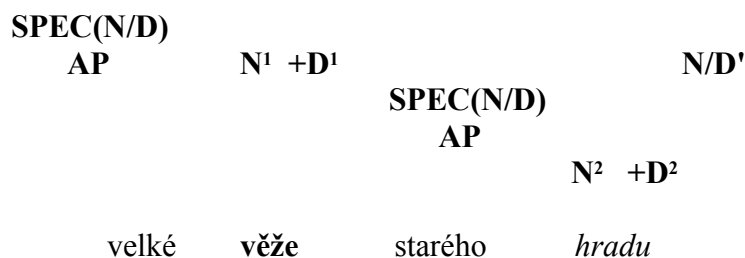
(52) Jméno s jmenným komplementem: N/DP [$_N/D$]

N/DP^1

N/D'

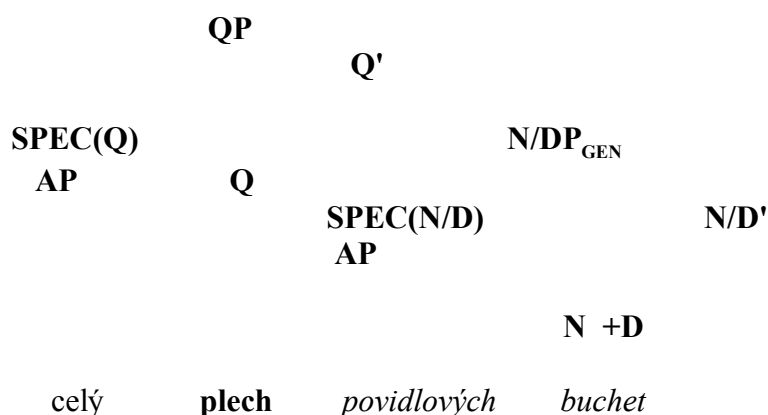
N/DP^2_{GEN}

11 Podoba schémat (13) a (14) je podrobněji diskutována ve studii Veselovská (2000), kde také uvádím příslušné teoretické předpoklady pro zvolenou strukturu a cituji autory, v jejichž dílech lze nalézt detailní analýzu formy. Při definování funkční kategorie a rozšířené frázové projekce vycházím z pojetí uplatněného v monografii Grimshaw (1991), tzn. NP je obligatorní subkategorizovaný komplement D koindexovaný s N na úrovni logické formy.

Na rozdíl od (13), následující (14) je schematickým znázorněním kvantifikační nominální fráze QP [N/DP]. Kvantifikátor je samostatnou funkční hlavou Q. Podle pravidel kanonické frázové projekce se hlava Q rozšiřuje na frázi QP: je schopna vázat komplement (zde N/DP) a specifikátor (zde AP *celý*). Protože je nominální povahy, uděluje Q v případě potřeby strukturní genitiv svému nominálnímu komplementu N/DP.¹²

(52) Kvantifikační fráze: QP [D]

Na rozdíl od (13), obsahuje (14) pouze *jednu* hlavu N a tudíž také jen jednu nezávislou projekci D. Přítomnost *jediné* projekce D ve struktuře (14) je příčinou, proč QP může obsahovat jen *jednu* vztahnou větu a sloužit jako antecedent k jen *jednomu* zájmenu, jak bylo znázorněno v (8)/(9) a (11)/(12). Kategorie Q, na rozdíl od kategorie N, není dominována funkční projekcí D a kvantifikátory tedy nemohou být samostatně relativizovány a nemohou samy o sobě sloužit jako pragmatické antecedenty zájmen.

2. Analýza kvantifikátorů (Veselovská, 2000)

V této kapitole se zaměřím na charakteristiku kvantifikační fráze QP. Chci ukázat, že kategoriální rozdíl mezi N a Q je doprovázen dalšími strukturními rozdíly mezi jednotlivými druhy kvantifikátorů, které jsou důsledkem různé míry jejich gramatikalizace. Jedním z příkladů rozdílu mezi různými typy kvantifikátorů je morfologický vzorec, který lze pozorovat při jejich zapojení do komplexní

¹² Strukturní pád (u substantiv a kvantifikátorů genitiv) je teoreticky očekávaná forma pádu, pokud jde o subkategorizovaný komplement, tzn. o komplement funkční (nelexikální) kategorie. Viz podrobné studie Giuliany Guisti (1992) a Riet Vosové (1999).

nominální struktury.

2.1. Homogenní a heterogenní morfolologický vzorec Q_N a Q_{ADV}

Morfologický vzorec komplexní struktury obsahující adverbialní kvantifikátor Q_{ADV} v kontextech vyžadujících nominativní nebo akuzativní (slovesný i předložkový) pád je demonstrován v následujících příkladech (15).

- (52) Q_{ADV} a) Přišlo/Viděl pět/mnoho-NOM/ACC chlapců-GEN
 b) Pracoval také za pět/mnoho-ACC chlapců-GEN

Paralelní struktury obsahující nominální kvantifikátor Q_N ukazuje příklad (16).

- (52) Q_N a) Rozlil(a) se/Vypili sud/láhev-NOM/ACC piva-GEN
 b) Vyměnili to za sud/láhev-ACC piva-GEN

(15) a (16) jsou shodné ve smyslu zmíněném v podkapitole 1.1, to znamená v tom, že formální hlavou fráze se zdá být kvantifikující element Q, jak dokazuje shoda s přísudkem a to, že následující nominální komplex je v genitivu.

Následující příklady uvádějí tytéž struktury v předložkových i bezpředložkových kontextech vyžadujících jiný pád než nominativ a akuzativ. Ačkoliv v (15) a (16) byly morfologické vzorce Q_N a Q_{ADV} stejné, v (17) a (18) se jejich vzorce liší. Všimněte si, že struktura obsahující nominální kvantifikátor Q_N si v (17) uchovává tzv. „dvojitou“ podobu, tzn. obsahuje dva pády stejně jako v (15): jakožto formální hlava Q_N morfologicky realizuje pád předpokládaný pro celý komplex a přitom uděluje genitiv svému nominálnímu doplnění.

- (52) Q_N a) opilost přisoudili tomu sudu-DAT piva-GEN
 b) bavili se o tom sudu-LOK piva-GEN
 c) přivezli to spolu se sudy-INSTR piva-GEN

Na rozdíl od (17), příklad (18) ukazuje, že v předložkových a bezpředložkových kontextech vyžadujících jiný pád než nominativ a akuzativ má kvantifikátor Q_{ADV} vzorec tzv. „jednoduchý.“ Kvantifikátory *pět/mnoho* mají v (18) stejný pád jako následující substantivum a rozpor mezi formální a sémantickou hlavou (demonstrováný přítomností post-Q genitivu) se tedy ztratil.

- (52) Q_{ADV} a) prodali to pěti/mnoha chlapcům-DAT
 b) bavili se o pěti/mnoha chlapcích-LOK
 c) přišli s pěti/mnoha chlapci-INSTR

Protože morfologický vzorec nominálních kvantifikátorů Q_N je ve všech pádech stejný, nazývá se **homogenní**. Protože komplexní struktura obsahující

Q_{ADV} má rozdílnou formu v závislosti na pádu, nazývá se její vzorec **heterogenní**.¹³

2.2. Cyklické fáze udělování pádů a inserce elementů

Komplexní struktury obsahující kvantifikátory jsou shodně zajímavé ve všech slovanských jazycích. Ačkoliv byly již precizně popsány, jejich analýza představuje trvalou výzvu pro každý model formální syntaxe, který předpokládá propojení morfologického plánu se strukturou. Řešení, které jsem přijala ve studii Veselovská (2000) je založeno na pádové hierarchii popsané detailně Stevenem Frankssem v monografii Franks (1995).¹⁴

(52) **Pádová hierarchie** (Franks, 1995, s.95-96)

- a) [+Oblique] pády jsou udělovány v hloubkové struktuře,
- b) [-Oblique] pády jsou udělovány v povrchové struktuře.

[-Oblique] jsou pády, které jsou uděleny na základě strukturního spojení, tj. podle bezpříznakové kategoriální selekce hlavy. Jsou to tzv. pády **povrchové / strukturní / konfigurační** a pro češtinu jsou to nominativ a akuzativ. Jako [+Oblique] označuje Franks pády **hloubkové / sémantické / lexikální**, tedy idiosynkratické pády, příznakově vázané na určitou interpretaci a spojované s konkrétní lexikální jednotkou bez ohledu na její kategorii.¹⁵

Ačkoliv minimalismus nepracuje s pojmy hloubkové a povrchové struktury, pádovou hierarchii lze přeformulovat s ohledem na fáze transformačního cyklu jako (20).

(52) **Cyklická pádová hierarchie**

- a) [+Oblique] lexikální pády jsou udělovány na počátku derivačního cyklu,
- b) [-Oblique] strukturní pády jsou udělovány na konci derivačního cyklu.

Kromě pádové hierarchie jsem ve studii Veselovská (2000) pro další analýzu kvantifikátorů použila teorii trojí roviny inserce, které je podrobně popsána v monografii Josepha Emondse (2000). Podle této teorie vstupují jednotky struktury do derivace postupně ve třech fázích. Fáze zapojení do struktury závisí na stupni gramatikalizace jednotky v konkrétním jazykovém systému, což zde parafrázuji jako (21).

(52) **Roviny inserce elementů** (Emonds, 2000)

13 Záměna morfologických vzorců Q_N a Q_{ADV} je v češtině zcela nepřijatelná. Srovnej (17) a (18) s následujícími příklady: **opilost přisoudili tomu sudu pivu-DAT*, **bavili se o tom sudu pivu-LOK*, **přivezli to se sudy pivem-INSTR*, **prodali to pěti/mnoha-DAT chlapců-GEN*, **bavili se o pěti/mnoha-LOK chlapců-GEN*, **přišli s pěti/mnoha-INSTR chlapců-GEN*. Viz také podkapitola 4.3.

14 Historie tohoto řešení viz má studie anebo citovaný Franks (1995), který uvádí podobné struktury v ruštině a dalších slovanských jazycích.

15 Rozlišení strukturních a nestrukturních ([+Oblique], lexikálních) pádů ve srovnatelném rámci a na českých datech uvádějí také Karlík a Nübler (1998) a Karlík (2000). Strukturního genitivu viz např. Longobardi (1995), Franks (1995), nebo Vos (1999).

Obsah gramatických a sémantických rysů lexikální jednotky určuje rovinu její aktivace v cyklické derivaci.

Gramatikalizace lexikální jednotky je podle autora vyjádřena jako nepřítomnost ryze sémantických rysů. Absence sémantických rysů je vlastností jednotek tzv. Syntaktikonu, tzn. souboru gramatických elementů konkrétního jazyka. Pouze elementy, které jsou součástí Syntaktikonu nemusejí být aktivovány na počátku cyklu a jako „postcyklické hlavy“ mohou využít možnosti pozdější inserce, která je se zřetelem na ekonomii derivace a reprezentace výhodnější.¹⁶

2.3. *Analýza adverbialních a nominálních kvantifikátorů (Veselovská, 2000)*

Ve studii Veselovská (2000) jsem dokazovala, že české adverbialní kvantifikátory Q_{ADV} jsou více gramatikalizované než kvantifikátory nominální Q_N , jinými slovy, že Q_{ADV} jsou **postcyklické hlavy**. Schéma (22) znázorňuje podstatu mé analýzy kvantifikátorů na základě (20) a (21). Hlava kvantifikační fráze Q ve (22) je buďto Q_N (*sud*) anebo Q_{ADV} (*pět*).

(52) Q_N a postcyklická hlava Q_{ADV}

		QP		
		Q	SPEC(N/D) AP	N/D'
				N+D
a)	NOM/ACC	sud		<i>piva</i>
b)		pět	<i>GEN</i>	<i>chlapců</i>
c)		sudem	<i>GEN</i>	<i>piva</i>
d)	s(e) INSTR			
		pěti		chlapci

Vzorec pro kvantifikační struktury (22a/b) zachycuje jednotky přítomné v derivaci na **konci cyklu** kdy je podle (20) udělován povrchový, strukturní [-Oblique] pád. Protože na konci syntaktického cyklu jsou oba druhy kvantifikátorů v derivaci aktivní, není v (22a/b) rozdíl mezi morfologickými vzorci Q_N a Q_{ADV} . Oba kvantifikátory jsou přítomny v pozici hlavy Q komplexu QP, a proto oba získají strukturní pád (= *sud* / *pět*). Jako hlavy schopné udělit

¹⁶ Podmínky volby roviny inserce zmiňuje také závěrečná kapitola 4.

povrchový strukturní pád, udělují zároveň oba kvantifikátory genitiv následujícím nominálním komplexům N/DP (*piva / chlapců*).¹⁷

Struktura (22c/d) znázorňuje derivační **počátek cyklu**, v němž je komplexu udělován hloubkový [+Oblique] pád (zde INSTR). Nejprve je to struktura obsahující Q_N ve (22c) (*se sudem piva*). Nominální kvantifikátor Q_N je od samého počátku cyklu aktivní hlavou komplexu QP, a proto stejně jako v (22a/b) získá pád příslušející celému konstituentu (zde INSTR). Následující nominální komplex také potřebuje být licensován pádem, což se stane na konci cyklu, kde mu kvantifikátor Q_N udělí strukturní genitiv (=piva)

Jiná je však situace u (22d), protože **gramatikalizovaný** adverbiální kvantifikátor Q_{ADV} (postcyklická hlava Q) není na počátku cyklu dosud aktivován. Protože je syntakticky neaktivní, nemůže získat hloubkový [+Oblique] pád, který je podle (20) v této fázi cyklu udělován komplexu QP. Hlavou komplexu QP je v této fázi lexikální substantivum N a toto N příslušný pád (zde INSTR) získá.

Na své analýze adverbiálních kvantifikátorů Q_{ADV} zde nehodlám nic měnit. Chci se však podívat podrobněji na analýzu Q_N , tzn. nominálních kvantifikátorů, které jsem označila za aktivované již na počátku derivačního cyklu a jejichž analýza byla s ohledem na homogenost vzorce na první pohled jednodušší.

Jak je zřejmé z (22a/b), na konci cyklu, v tzv. rovině Spell Out, nejsou morfo-syntaktická kritéria charakterizující syntaktickou hlavu fráze schopna rozlišit nominální kvantifikátory Q_N od adverbiálních Q_{ADV} . Tvzení, že Q_N je na rozdíl od Q_{ADV} přítomna již v hloubkové struktuře, je založena pouze na analogii se strukturami s hloubkovým [+Oblique] pádem ve (22c/d). Kromě předpokládané analogie, vnější signál jejich přítomnosti v hloubkové struktuře (22a) není. Naopak, ve skutečnosti existují data, jejichž analýza mě vede k hypotéze, že kvantifikátory Q_N v *určitých případech* v hloubkové struktuře přítomny být nemusejí a že důvod jejich případné přítomnosti může být jiný, než jsem předpokládala ve studii Veselovská (2000). Data, která jsou příčinou mé nové analýzy se týkají možnosti extrakce elementů z domény QP, což je téma kapitoly 3.

3. Transparentnost kvantifikované nominální domény

V této kapitole chci ukázat, že kvantifikační fráze QP (14) se od nominálních komplexů znázorněných ve schématu (13) liší také různou mírou tolerance vůči extrakci. Nejprve v podkapitole 3.1 ilustruji možnost extrakce genitivního post-modifikátoru (post-Q genitivu) do iniciální pozice ve větě, potom v podkapitole 3.2 výskyt genitivní klitiky.

3.1. Extrakce komplexního genitivního post-kvantifikátoru

U příkladu (23) si povšimněte různé pozice post-Q genitivu *piv* řízeného adverbiálním kvantifikátorem/číslovkou Q_{ADV} .

¹⁷ Udělování pádu viz (47a): Pád je udělován hlavou X^0 hlavě maximální projekce D^{\max}/N^{\max} , která je sestrou X.

- (52) Q_{ADV} a) Na stole stálo pět/osmnáct/mnoho/několik piv.
 b) Piv stálo na stole pět/osmnáct/mnoho/několik.

Syntaktická pozice subkategorizovaného konstituentu, který od hlavy X získává pád (např. *piv* ve (23), kterému je udělen genitiv hlavou Q), je teoreticky stanovena jako „komplement/sestra X.“ Kanonickou pozicí genitivu *piv* je tedy varianta znázorněná v (23a). Příklad (23b) ukazuje transformovanou/derivovanou strukturu, jmenovitě extrakci nominálního komplexu v genitivu a jeho posun do iniciální pozice ve větě. Motivací tohoto posunu je rozdíl v interpretaci obou variant, v níž (23b) platí za variantu příznakovou.

Následující příklady (24) dokazují, že stejná extrakce je možná i u komplexů řízených Q_N .

- (52) Q_N a) Včera jsme vypili celý sud piva.
 b) Piva jsme včera vypili celý sud.
 a) V tom teple se zkazila celá krabice vajíček.
 b) Vajíček se tom teple zkazila celá krabice.

Schématické znázornění extrakce/posunu post-Q genitivu do iniciální pozice v (23) nebo (24) je znázorněno v (25) šípkou.

- (52) a) Q_{ADV} *Piv_x* stálo na stole asi [$_{QP}$ **pět/osmnáct** t_x]
 b) Q_N *Piva_x* jsme včera vypili [$_{QP}$ (celý) **sud** t_x]

Symbol t_x v (25) (a jinde) označuje koindexovanou *stopu*, kterou přemístěný element zanechává na místě předchozího výskytu. Předpokládám, že posun znázorněný v (25) je frázový posun do pozice specifikátoru komplementizéru, tj. do pozice SPEC(C), motivovaný nepříliš silným větným důrazem (např. funkční větnou perspektivou).¹⁸

Srovnání příkladů (23) a (24) s následujícími (26) ukazuje, že možnost extrakce/posunu je výrazně omezena, pokud jde o extrakci postnominálního genitivu z komplexu řízeného substantivem, které nepatří mezi nominální kvantifikátory Q_N . Příklady (26b) neoznačuji jako negramatické, neboť při silném větném důrazu jsou jako příznakové varianty pro některé mluvčí akceptovatelné.

- (52) N a) Včera jsme viděli (vysokou) věž hradu.
 b) ??HRADU jsme včera viděli (vysokou) věž.
 a) V létě zedníci opravili (krásné) štíty statků.
 b) ??STATKŮ zedníci v létě opravili (krásné) štíty.

Pokud jde o formu transformace, předpokládám, že (27) je analogické s

18 Frázový graf navržené transformace viz (45).

(25) a naznačuje možný průběh frázového posunu to pozice SPEC(C). Protože míra příznakovosti u (26a) značně převyšuje příznakovost (23b), je na místě uvažovat přinejmenším o odlišných příčinách transformace u (25) a (27).¹⁹

(52) N ?? HRADU_x jsme včera viděli [_{NP} (vysokou) věž t_x]

Následující (28) deskriptivně shrnuje (25) a (27) v souladu s analýzou komplexní struktury QP, jak byla navržena v (14) a (22). Předpokládám přitom, že komplement Q a komplement N jsou v češtině bezpříznakově označeny strukturním pádem (genitivem).

(52) Extrakce komplementu Q je možná za odlišných podmínek, než extrakce komplementu N.

3.2. GEN klitiky

Dalším jevem, který spojuje adverbialní a nominální kvantifikátory a odlišuje je od substantiv N, je výskyt genitivních klitik. Příklady (29) a (30) ukazují, že ačkoliv je zájmeno v genitivu jen obtížně přijatelné v pozici post-Q elementu, genitivní klitika je optimální minimální formou obligatorního doplnění kvantifikátorů, a to stejně u adverbialních Q_{ADV} jako u substantivních Q_N.

- (52) Q_{ADV} a) Bylo tam pět veverek /*jich /*-0-
 b) Bylo jich tam pět.
 a) V tom teple se zkazilo mnoho vajíčků /*jich /*-0-
 b) V tom teple se jich zkazilo mnoho.
- (52) Q_N a) Včera jsme vypili celý sud piva /*ho /??-0-
 b) Včera jsme ho vypili celý sud.
 a) V teple se zkazila celá krabice vajíčků /*jich /*-0-
 b) V teple se jich zkazila celá krabice.

Jak ukazuje (31), klitika je možná i u komplexní struktury obsahující kvantifikátory substantivního a adverbialního typu současně.²⁰

19 V (23) a (25) vzniká standardní struktura s tzv. plovoucím kvantifikátorem (floating quantifier), která se vyskytuje v celé řadě jazyků a není nutně následkem silné fokalizace iniciálního elementu (viz např. Giusti, 1990). Ve struktuře (27) vyžaduje iniciální element velmi silný (kontrastní) důraz a není doložen ve všech jazycích do stejné míry. Některými možnými formalizacemi syntaktických transformací vyvolaných pragmatickými faktory (včetně aspektů vázaných na aktuální členění větné) jsem se zabývala ve své disertaci Veselovská (1995).

20 Žádnou analýzu několikanásobné kvantifikace zde neuvádím, ačkoliv existují zřejmé restriktce na množství a řazení různých typů kvantifikátorů. Je např. zajímavé, že v následujících příkladech (i/ii) interpretace substantiva jako Q_N (a použití premodifikátoru *celý*) může být znesnadněno současným použitím dalšího kvantifikátoru.

- (52) a) Minulý týden vypili mnoho-ACC beden-GEN piva-GEN.
 b) Minulý týden jich_x vypili mnoho t_x.
 c) Minulý týden ho_x vypili mnoho beden t_x.

Na rozdíl od výše uvedených příkladů, následující (32) demonstruje, že neobligatorní genitivní postmodifikátor u substantiv nelze nahradit genitivní klitikou ani ve velmi salientním kontextu. Všimněte si vysokého stupně korelace mezi obligatorností komplementu a možností extrakce: neobligatorní komplementy lze extrahovat obtížněji.

- (52) N a) Včera jsme viděli (vysokou) věž hradu / *ho / -0-.
 b) *Včera jsme ho viděli (vysokou) věž.
 a) V létě zedníci opravili štíty statků / *jich / -0-.
 b) *V létě jich zedníci opravili štíty.

Za předpokladu, že klitika zastupuje genitiv subkategorizovaný kvantifikátorem, musí být generována uvnitř nominálního komplexu jako komplement/sestra Q. Do Wackernagelovy pozice české C2 klitiky se dostává pomocí syntaktického procesu transformace/posunu stejného jako (27).²¹

Příklady genitivních klitik považují za další důkaz, že komplex definovatelný jako QP ve (14) má **vyšší míru transparency** než komplexní NP ve (13). Předpokládám, že QP - na rozdíl od nekvantifikované NP - obsahuje hranici, která umožňuje extrakci klitiky do Wackernagelovy pozice. Za tuto hranici považují doménu funkční kategorie Q a předpokládám, že propustnost této domény je také příčinou snadného posunu genitivního komplementu Q do pozice SPEC(C).

3.3. Heterogenní transparentnost domény QP

V podkapitole 2.1 jsem na kontrastních příkladech (15)-(18) srovnávala morfologické vzorce komplexů obsahujících nominální a adverbiální kvantifikátory. Vzorce Q_{ADV} jsem označila jako heterogenní, protože se jejich forma lišila v závislosti na pádu uděleném kvantifikovanému nominálnímu

(i) *Minulý týden jsme vypili mnoho (*celých) beden piva.*

(ii) *Minulý týden jsme vypili všechny (*celé) bedny piva.*

GEN klitika přestane být možná, pokud současně s Q_N použijeme kvantifikátor adjektivní a nikoliv adverbiální, jak naznačuje srovnání (ii) a ((31c) s následujícím (iii).

(iii) **Minulý týden jsme ho vypili všechny bedny.*

21 Nebudu se zde snažit o přesné stanovení procesu umístování klitik. Pozice českých klitik jako C2 viz Toman (1993), Veselovská (1995, kapitoly 4/9), Riet and Veselovská (1999). Omezenost výskytu postnominálního pronominálního GEN (na marginální koordinované a modifikované struktury) viz např. Veselovská (1998). Pro označení přítomnosti klitik v poloze strukturně vyšší než předpokládané (genitivní klitika se vyskytuje mimo nominální komplex, do kterého obsahově patří) používá Jindřich Toman (2000) termín *úlet klitik*. Autor se tímto jevem zabývá především v komplexních strukturách obsahujících infinitiv. Věnuje se však i genitivním klitikám a řada termínů v tomto referátu je převzata z Tomanových studií.

komplexu. Vzorce Q_N jsem označila jako homogenní, protože se jejich forma v závislosti na pádu neměnila. Na následujících příkladech chci demonstrovat, že s ohledem na možnost extrakce jsou také vzorce obsahující Q_N heterogenní.

Příklady (33) a (34) opakují možnost extrakce genitivní klitiky a genitivního nominálního komplexu ve strukturách obsahujících Q_{ADV} a Q_N . Tyto příklady jsou ve **strukturních** pádech **nominativu** a bezpředložkovém **akuzativu** a graficky je pro genitivní klitiku znázorňuje (35), analogicky s (25).

- (52) Q_{ADV} a) Bylo/Viděl tam pět-NOM/ACC veverek-GEN.
 b) Bylo/Viděl jich-GEN tam pět-NOM/ACC.
 c) Veveřek-GEN tam bylo/viděl pět-NOM/ACC.
- (52) Q_N a) Byl/Viděl tam celý les-NOM/ACC veveřek-GEN
 b) Byl/Viděl jich-GEN tam celý les-NOM/ACC.
 c) Veveřek-GEN tam byl/viděl celý les-NOM/ACC.
- (52) [-Obl] a) Q_{ADV} Viděl/Bylo jich_x tam [_{QP} **pět/mnoho** t_x]-NOM/ACC
 b) Q_N Viděl/Bylo jich_x tam [_{QP} (celý) **les** t_x]-NOM/ACC

Srovnajte stejný jev v příkladech (36)-(39), kde je ilustrována možnost extrakce a posunu genitivní klitiky a genitivního nominálního komplexu **v hloubkových [+Oblique] bezpředložkových pádech** jako např. dativ a instrumentál.

- (52) Q_{ADV} a) Prodali to pěti chlapcům-DAT.
 b) *Prodali jim-DAT to pěti.
 c) *Chlapcům-DAT to prodali pěti.
- (52) Q_N a) Svou opilost přisoudili tomu sudu-DAT piva-GEN.
 b) *Svou opilost ho-GEN přisoudili tomu sudu-DAT.
 c) *Piva-GEN svou opilost přisoudili tomu sudu-DAT.
- (52) Q_{ADV} a) Musel proběhnout mnoha překážkami-INSTR.
 b) *Musel jimi-INSTR proběhnout mnoha.
 c) *Překážkami-INSTR musel proběhl mnoha.
- (52) Q_N a) Musel proběhnout celou řadou-INSTR překážek-GEN.
 b) *Musel jich-GEN proběhnout celou řadou-INSTR.
 c) *Překážek-GEN musel proběhl celou řadou-INSTR.

Příklady ukazují, že v hloubkových [+Oblique] bezpředložkových pádech posun není možný a doménu je tedy třeba označit s ohledem na možnost extrakce

jako netransparentní (opacitní). (40) shrnuje příklady (36)-(39) analogicky s (35).²²

- (52) [+Oblique] a) *... *ho_x* ... [QP **sudu** *t_x*]-DAT
 b) **Piva_x* [QP **sudu** *t_x*]-DAT

Zcela netransparentní je doména obsahující Q_N a Q_{ADV} ve všech **předložkových pádech**. Všimněte si, že předložkového akuzativu ve (43) se to týká stejně jako ostatních předložkových pádů.

- (52) Q_{ADV} a) Celý večer mluvili o pěti veverkách-LOK.
 b) *Celý večer jich/nich-LOK mluvili o pěti.
 c) *Veverkách-LOK mluvili celý večer o pěti.
- Q_N d) Včera večer mluvili o celém lese-LOK veverek-GEN.
 e) *Včera večer jich/nich-GEN mluvili o (celém) lese-LOK.
 f) *Veverek-GEN mluvili včera večer o (celém) lese-LOK.
- (52) Q_{ADV} a) Včera se pohádal s pěti-INSTR spolužáky-INSTR.
 b) *Včera se jimi/nimi-INSTR pohádal s pěti-INSTR.
 c) *Spolužáky-INSTR se včera pohádal s pěti-INSTR.
- Q_N d) Včera se pohádal s celou třídou-INSTR spolužáků-GEN.
 e) *Včera se jich/nich-GEN pohádal s (celou) třídou-INSTR.
 f) *Spolužáků-GEN se včera pohádal s (celou) třídou-INSTR
- (52) Q_{ADV} a) Oříšky jsme přinesli pro pět-ACC veverek-GEN.
 b) *Oříšky jsme jich/nich-GEN přinesli jenom pro pět-ACC.
 c) *Veverek-GEN jsme přinesli oříšky jenom pro pět-ACC.
- Q_N d) Oříšky jsme přinesli pro celý les-ACC veverek-GEN.
 e) *Oříšky jsme jich/nich-GEN přinesli pro celý les-ACC.
 f) *Veverek-GEN jsme přinesli oříšky pro celý les-ACC.

Protože předložka brání extrakci za všech okolností, budu předpokládat, že předložková fráze (PP) představuje netransparentní hranici vyššího cyklu a dále se extrakcí z předložkových frází věnovat nebudu. Zaměřím se na kontrast mezi bezpředložkovými pády, který lze v souladu s (19) a (20) definovat jako kontrast mezi strukturním, postcyklickým pádem v (35) a hloubkovým [+Oblique] pádem ve (40).

Při předpokládané extrakci post-Q genitivu anebo GEN klitiky dochází

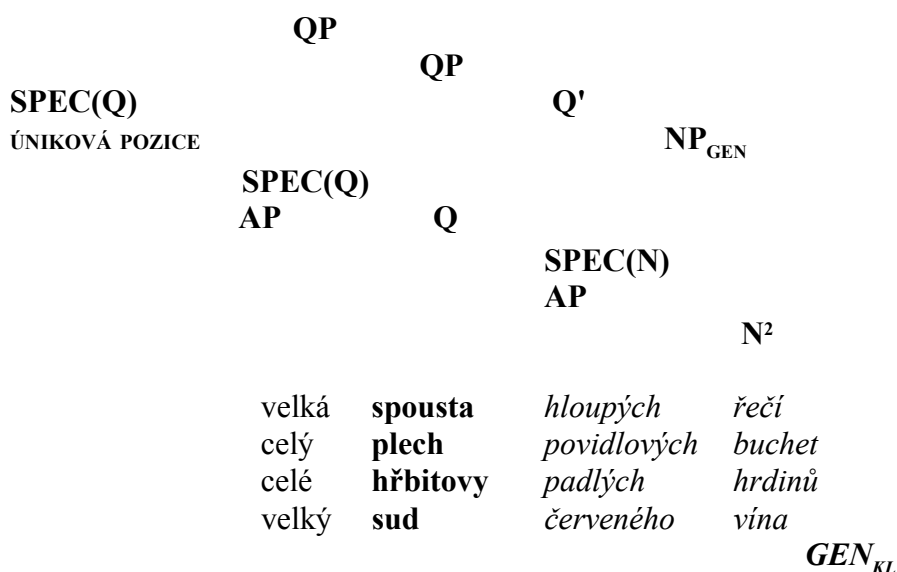
²² Nemožnost extrakce negenitivní klitiky z QP obsahující postcyklický Q_{ADV} dokumentovaná v příkladech (36), (38) a (41), je spojena s nemožností rekonstruovat pád deficitního tvaru Q_{ADV} . Např. *Všem pěti jim to prodali* je přijatelné díky adjektivní morfologii kvantifikátoru *všichni*, která licensuje všechny relevantní nominální kategorie včetně pádu. Viz také (49) a (50).

k posunu (zřejmě frázového) elementu přes subjacentní hranici QP (překonání bariéry maximální projekce QP). V období řízenosti a vázání byl základním pojmem pro stanovení bariéry a subjacentní hranice cyklus. Cyklické pojetí derivace je součástí chomskyánského modelu od samého počátku a význam cyklické hranice pro stanovení domény (a tím pro extrakci) zdůrazňuje také minimalismus, viz např. Freidin (1999) a Chomsky (2000 a 2001), kteří opakovaně obhajují následující hypotézu.

- (52) **Cyklická transparentnost:** Pouze hranice cyklu se může účastnit syntaktické operace v rámci vyššího cyklu

Průběh možného syntaktického posunu přes hranici cyklu QP je graficky znázorněn v následujícím schématu (45) a vychází z předpokladu paralelismu mezi cyklickými doménami.²³

- (52) QP (kvantifikační fráze) s předpokládanou únikovou pozicí (transparentní hranicí cyklu) pro extrakci komplementu Q

Vzhledem k tomu, že podmínky extrakce GEN klitiky a post-Q genitivu jsou stejné, soudím, že v obou případech jde o posun frázový a potenciální úniková pozice (*escape hatch*) je pozicí specifikátoru hlavy Q. Protože extrakce

23 Pokud jde o heterogenost nominální domény, srovnatelná genitivní klitika existuje a je schopna opustit QP také v románských jazycích a také v nich je extrakce možná především z konstituentů ve funkci objektu a subjektu. Převážně francouzská data zmiňuje již Kayne (1975), italská např. Cardinaletti a Giusti (1991), srovnání s češtinou viz také Toman (1986). Při uvažovaném paralelismu mezi nominálními a větnými projekcemi upozorňuji na podobné restriktce u extrakce z CP. V souvislosti s diskusí dálkového posunu WH (Long distance WH Movement) podrobně diskutují odlišné možnosti extrakce argumentů a neargumentů např. Lasnik a Saito (1984).

není znemožněna přítomností premodifikátoru Q (viz (24) a (30)), musí jít o jeden z více možných SPEC(Q). Pokud jde o pořadí specifikátorů Q ve schématu (45), nemám v této chvíli faktické ani teoretické argumenty ve prospěch žádné alternativy a vnější SPEC(Q) je v (45) zvolen pouze na základě instinktivní aplikace (44).²⁴

4. Alternativní analýza kvantifikátorů

Pokud jde o příčinu transparentnosti QP v postcyklických strukturních pádech, můžeme například vyjít z toho, že jak ukazují příklady (41)-(43), foneticky realizované hlavy P jsou bariérou pro zde popisovanou derivaci. Analogicky lze soudit, že všechny nestrukturní hloubkové pády jsou PP a morfologická realizace [+Oblique] pádu na nominálních elementech (pádová koncovka) je alternativní realizací předložky P, při které kanonická pozice předložky P zůstává foneticky prázdná.²⁵

Ve studii zabývající se restrukturalizací francouzských verbálních komplexů však Emonds (1999, 2000) na mnoha místech ukazuje, že foneticky prázdné hlavy, jejichž rysy byly alternativně realizovány v nekanonické pozici, nepředstavují bariéru pro syntaktický posun (např. úlet klitik). Proto nemohu přijmout existenci nulových P v hloubkových [+Oblique] pádech za možné vysvětlení heterogenní transparentnosti QP.

Právě opakované příklady struktur, v nichž Emonds (1999, 2000) ukazuje, že postcyklická hlava způsobuje vyšší stupeň transparentnosti domény, jsou východiskem k analýze, kterou chci navrhnout v této studii a která předpokládá, že transparentnost QP je umožněna **absencí** kvantifikátoru (hlavy Q) v té části cyklu, v níž klitiky (anebo frázový post-Q genitiv) opouštějí doménu QP. Tento předpoklad je vyjádřen jako (46).

- (52) Extrakce genitivního postmodifikátoru / genitivní klitiky je možná jen přes frázovou hranici s postcyklickou hlavou

Hypotéza (46) je však v rozporu s analýzou kvantifikátorů, kterou jsem nastínila v kapitole 2, a to ve dvou bodech. Za prvé, ve schématu (22) jsem vycházela z toho, že nominální kvantifikátor Q_N je kvantifikátorem přítomným v derivaci od počátku cyklu. Tato analýza odporuje (46), protože podle možnosti extrakce genitivní klitiky a genitivního postmodifikátoru je Q_N ve strukturních kontextech postcyklickou hlavou. Za druhé, pokud jde o adverbální kvantifikátor Q_{ADV} , ve schématu (22) jsem vycházela z toho, že Q_{ADV} je postcyklická hlava. Nemožnost extrakce genitivní klitiky a genitivního postmodifikátoru v lexikálních [+Oblique] pádech proto odporuje (46).

24 Je pochopitelně otázka, proč struktura QP ve (45) není možná u DP, jinými slovy, proč QP a např. CP obsahují unikovou pozici, zatímco standardní DP nebo PP nikoliv. Těmito otázkami se zde zabývat nebudu a zaměřím se na objasnění kontrastu mezi (35) a (40), tzn. na příčiny heterogenní transparentnosti QP.

25 *Alternativní realizace* je syntaktický proces, při němž je hlava X realizována formou gramatického morfému v pozici sestry hlavy X. Proces probíhá na úrovni PF a pokud dojde k alternativní realizaci všech rysů X, může hlava X zůstat na úrovni PF prázdná. Detaily viz Emonds (1987).

V následujících podkapitolách se pokusím uvést svou původní analýzu do souladu s (46). Na rozdíl od původní analýzy nebudu za příčinu různých rovin inserce kvantifikátoru do derivace považovat pouze rozdíl v jejich významu.

4.1. Komplexní pojetí rysů lexikálních jednotek

Pokud jde o sémantiku kvantifikátorů, na rozdíl od Veselovská (2000) budu zde předpokládat, že sémantika nominálních i adverbálních kvantifikátorů je shodně omezena na gramatikalizovaný pojem kvantifikace. Možný teoretický koncept tohoto pojetí prosazuje v plně srovnatelném rámci např. Andrew Caink (1998, 2000). Autor přijímá standardní minimalistické rozdělení komplexu rysů lexikální jednotky na rysy fonetické, sémantické a syntaktické.²⁶ Navíc navrhuje, že také každou z těchto skupin rysů je třeba chápat analyticky, tzn. lze ji rozdělit na několik samostatně fungujících podmnožin. Podle Cainka přejímají nominální kvantifikátory v plném rozsahu komplex fonetických rysů synonymního substantiva. Pokud však jde o komplex rysů sémantických realizují nominální kvantifikátory pouze **část** sémantického komplexu synonymního substantiva, konkrétně jeho gramatikalizovaný význam označující množinu elementů.

Protože nominální i adverbální kvantifikátory realizují pouze sémanticky bezpříznakový, gramatikalizovaný význam kategorie Q, mohou být na základě teorie (21) (o trojí rovině inserce jednotek do derivace) zapojeny do struktury až v rovině syntaxe. Příčina odkladu vložení kvantifikátoru nepotřebuje objasnění. Vyplývá z univerzální **ekonomie derivace**, která upřednostňuje odklad vložení elementu až na samý závěr cyklu vždy, kdykoliv je to možné.

Objasnění vyžaduje, proč jsou kvantifikátory ve struktuře přítomny dříve, není-li to způsobeno jejich významem. V následujících podkapitolách navrhuji, že kromě sémantického obsahu ovlivňuje konkrétní rovinu inserce kvantifikátorů také existující **repertoár inflekčních morfémů** českých substantiv a kvantifikátorů. Vycházím přitom z předpokladu, že morfologie odráží syntaktickou strukturu potřebnou k licencování elementů účastnících se derivace.

Teoretický vztah mezi morfologií a strukturou, který jsem přijala ve studii Veselovská (2000) a který akceptuji i zde, uvádím ve (47).

- (52) a) **Pád je udělován hlavou X^0** hlavě maximální projekce D^{\max}/N^{\max} , která je sestrou X^0 .
- b) **Adjektivní shoda** je morfologickým signálem **vztahu specifikátoru a hlavy**, tzn. že rysy hlavy X^0 odráží hlava Y^0 konstituentu Y^{\max} , který je v pozici SPEC ve vztahu k hlavě X^0 .

4.2. Deficitní morfologie adverbálních kvantifikátorů

Má analýza adverbálních kvantifikátorů vychází ze struktury (22), na kterou jsou uplatněny principy (20) a (21) v kombinaci se (47). Podle této analýzy jsou kvantifikátory Q_{ADV} semilexikální, gramatické elementy, které jsou vloženy do pozice Q ve struktuře (22) až na závěr cyklu. Na konci cyklu je poscyklickým hlavám Q_{ADV} udělen povrchový strukturní pád a ony udělí strukturní GEN svému

26 Viz Chomsky (1995).

komplementu, jak je znázorněno v příkladech (15).

Příklad (48a) opakovaně ilustruje, že v nenominativních a neakuzativních kontextech není hloubkový [+Oblique] pád udělen postcyklickému kvantifikátoru Q_{ADV} , ale až následujícímu substantivu N. Protože toto substantivum získá hloubkový [+Oblique] pád, není třeba, aby mu na konci cyklu udělen strukturní genitiv.

- (52) a) s **mnoha** / ***mnohem** *děvčaty*-INSTR
b) s ***mnoho** / ***mnoha** *děvčat*-GEN

(48) je morfologickým důkazem postcyklické povahy Q_{ADV} založeným na teoretickém předpokladu (47). Jako postcyklické hlavy nejsou Q_{ADV} podle cyklické pádové hierarchie (20) přítomny v době udělení hloubkového [+Oblique] pádu a nemůže jim tedy být udělen hloubkový pád podle (47a).

Pozice kvantifikátoru Q ve struktuře (22) však není ani pozicí vhodnou pro vznik shody podle (47b): Q_{ADV} je hlava dominující následující D/NP, nikoliv specifikátor N/D. Morfologická podoba Q_{ADV} tedy nemůže být totožná s adjektivní shodou signalizující standardně vztah specifikátor-hlava. Deficitnost morfologie adverbálních kvantifikátorů proto ve své studii Veselovská (2000) považují za další důkaz správnosti analýzy Q_{ADV} jako postcyklické hlavy, které v kontextech [+Oblique] pádu není udělen ani pád, ani nevyjadřuje shodu.

Pokud jde o transparentnost domény, srovnej kontrast předcházejících (36) a (38) s následujícími (49) a (50), které ilustrují možnosti extrakce z domény obsahující **adjektivní** kvantifikátor Q_A , které adjektivní shodu evidentně realizuje.

- (52) Q_A a) Prodali to všem chlapcům-DAT.
b) Prodali jim-DAT to všem-DAT.
c) Chlapcům-DAT to prodali všem-DAT.

- (52) Q_A a) Musel proběhnout všemi překážkami-INSTR.
b) Musel jimi-INSTR proběhnout všemi-INSTR.
c) Překážkami-INSTR musel proběhl všemi-INSTR.

[+Oblique] morfologie adverbálních kvantifikátorů Q_{ADV} je podle mého názoru ze synchronního hlediska daleko spíše označením plurálu nežli morfologickou realizací plnohodnotného pádu nebo shody podle (47). Přesnější analýza této adverbální morfologie jistě vyžaduje daleko více pozornosti. Na základě zde předvedených kontrastů budu zde pouze předpokládat, že deficitní morfologie není schopna licencovat pozici stopy extrahované klitiky, tzn. **vyžaduje povrchovou adjacenci** obou elementů a znemožňuje tak extrakci GEN klitik a postmodifikátorů z [+Oblique] struktur obsahujících Q_{ADV} .²⁷

27 Chtěla bych v této souvislosti upozornit na další, dle mého názoru dosud nedostatečně diskutovaný příznak heterogenosti českých Q_{ADV} , např. *mnoho*. Tento existenční kvantifikátor lze v nominativu a akuzativu kombinovat s počitatelnými stejně jako nepočitatelnými substantivy, např. *mnoho chlapců* / *mnoho vody*. *Mnoho* je tedy jediným ekvivalentem

4.3. Morfologie nominálních kvantifikátorů

V předcházející podkapitole jsem uvedla svou původní analýzu Q_{ADV} do souladu s hypotézou (46) a zachovala přitom tvrzení, že jde o postcyklickou hlavu. Podle (46) je však třeba označit za postcyklickou hlavu také nominální kvantifikátory Q_N , ačkoliv na základě morfologie je zřejmé, že Q_N je přítomna i ve hloubkové struktuře, protože i v hloubkových [+Oblique] pádech uděluje genitiv svému komplementu. Srovnej (48) s (51).

- (52) a) * s **řada** / **řadou** *děvčaty*-INSTR
b) s **řadou** *děvčat*-GEN

Chtěla bych však opakovaně zdůraznit, že (51) svědčí o přítomnosti Q_N v hloubkové struktuře jen v kontextech hloubkových [+Oblique] pádů jako je (51). Tyto [+Oblique] struktury však nejsou transparentní, protože jak ukazuje (37) a (39), nelze z nich extrahovat ani GEN klitiku ani postmodifikátor.

Pokud jde o kvantifikované fráze s povrchovými strukturními pády, nelze za pomoci uplatněných morfologických kritérií přítomnost nominálních kvantifikátorů v hloubkové struktuře ani prokázat, ani vyloučit. Jak dokumentuje (22ab), v pádech strukturních se Q_N chová stejně jako Q_{ADV} . Pokud jde o transparentci domény, možnosti extrakce post- Q_N komplexu signalizují, že ve postcyklických strukturních pádech je inserce Q_N odložena až na konec cyklu.

Má nová analýza tedy předpokládá, že nominální kvantifikátory (stejně jako adverbialní kvantifikátory) mohou být s ohledem na svůj sémantický obsah zapojeny do struktury až na konci cyklu, tzn. jde o potenciální postcyklické hlavy. Této možnosti však nominální kvantifikátory (na rozdíl od adverbialních kvantifikátorů) využívají pouze ve strukturách s povrchovými pády. Ve strukturách s pády hloubkovými [+Oblique] jsou nominální kvantifikátory zapojeny do struktury již na počátku derivace, protože jinak by nebyly licensovány.

Příčinou rozdílného využití potenciální postcyklické inserce u Q_N a Q_{ADV} je to, že na rozdíl od Q_{ADV} jsou nominální kvantifikátory (skupinová jména Q_N) výrazy **nominální** a jejich morfologie musí vždy obsahovat jednoznačné pádové označení, které je morfologickým odrazem uděleného pádového indexu. Jak stanoví (47a) a (20), povrchový strukturní pád je nominálním hlavám udělován až na konci cyklu. V kontextech strukturního pádu mohou být nominální kvantifikátory vloženy do struktury až na závěr cyklu, protože na závěr cyklu mohou získat index strukturního pádu a udělit genitiv svému komplementu. V kontextu strukturního pádu jsou tedy obě nominální jednotky licensovány syntakticky uděleným pádem.

Pokud však mají nominální hlavy odrážet pád hloubkový [+Oblique] v celé jeho morfologické bohatosti, musejí být přítomny ve struktuře v počáteční části

anglického *many* i *much*. V nenominativním a neakuzativním pádu však lze tentýž kvantifikátor kombinovat již pouze s počitatelnými, např. *s mnoha chlapci* / **s mnoha vodou*, zatímco nepočitatelné si vynutí použití morfologicky plně se shodující adjektivní tvar jako např. *mnohý* (*s mnohou vodou*).

cyklu, protože to je jediná fáze, v níž je index hloubkového pádu udělován. Alternativní možnost licencování - shoda, není v případě nominálních kvantifikátorů možná, protože substantiva jsou hlavy a jako hlavy se nemohou účastnit strukturní shody podle (47b). Nominální morfologie ostatně není morfologie shody. Aby mohly být formálně licencovány, musejí tedy nominální hlavy v kontextu hloubkového [+Oblique] pádu vstoupit do struktury již na počátku cyklu.

Struktura s postcyklickou hlavou může být v kontextu hloubkového [+Oblique] pádu gramatická jen tehdy, pokud v paradigmatu konkrétní lexikální jednotky existuje **neshodující se a pádově indiferentní** (adverbiální?) morfologický tvar. Tuto morfologii má např. Q_{ADV} *mnoho* a kvantifikátor *pár* v (52a/b). Nominální kvantifikátor *třída* v (52c) nelze ve stejném typu struktury uplatnit, protože jde o výraz formálně substantivní, který nemá neshodující se a pádově indiferentní formu a nemůže se tedy vyskytovat bez strukturně podložené pádové morfologie.²⁸

- (52) a) s **mnoha** *děvčaty*
 b) s **pár** *děvčaty*
 c) *s celá **třída** *děvčat(y)*

Výraz *pár* je mimořádně vhodným příkladem, který dokazuje zákonitou paralelnost morfologických vzorců a interpretace. Sémantická interpretace výrazu *pár* v morfologickém vzorci (52b) je omezena na gramatikalizovaný význam kvantifikátoru, zatímco plný lexikální význam výrazu *pár* vyžaduje morfologický vzorec substantiva, tzn. *s párem děvčat*.

5. Závěr

V tomto referátu jsem v kapitolách 1 a 2 ukázala několik rozdílných morfo-syntaktických charakteristik českých adverbiálních a nominálních kvantifikátorů Q_{ADV} a Q_N ve srovnání se substantivy. V souladu se standardním řešením jsem konstatovala, že tyto rozdíly jsou následkem různého kategoriálního zařazení Q a N, které je schématicky znázorněno v (13) a (14). Rozdíly mezi jednotlivými typy kvantifikátorů jsem podle své původní analýzy označila za následek cyklického chápání derivace struktury, která definuje vztahy mezi jednotkami v závislosti na fázi derivace. Jako cyklické jsem ve (20) označila udělování pádu a podle (21) také aktivaci jednotek/hlav ve struktuře.

V kapitole 3 jsem se zaměřila na transparenci kvantifikované domény QP. Podrobně jsem dokumentovala, že transparence vs. opacita domény QP závisí na pádu, který je kvantifikovanému komplexu udělen. Jako příklady jsem použila extrakci fokalizovaných genitivních postmodifikátorů a výskyt genitivní klitiky. Vyšla jsem z konstatování, že pouze postcyklické hlavy Q umožňují překročení cyklické hranice QP, jak je znázorněno ve schématu (45). Navrhla jsem, že různá míra transparence domény QP je nepřímým následkem roviny inserce kvantifikátorů Q do derivace.

V kapitole 4 jsem konstatovala, že opacitu QP komplexů obsahujících

²⁸ Viz také poznámka pod čarou 13.

adverbiální kvantifikátory Q_{ADV} způsobuje jejich deficitní morfologie, která k licensování stop vyžaduje adjacenci.

Význam morfologie podtrhla i podkapitola 4.3 týkající se nominálních kvantifikátorů. Navrhla jsem, že transparentnost domény obsahující Q_N svědčí o tom, že také nominální kvantifikátory Q_N jsou možné postcyklické hlavy, které mohou vstoupit do derivace až na závěr cyklu. Tuto možnost však mohou Q_N využít jen v kontextech strukturního pádu. V kontextech s hloubkovým [+Oblique] pádech se Q_N musejí účastnit derivace od počátku, protože nemají adverbiální morfologii a vyžadují pádový index. Morfologicky vynucená inserce hlavy Q na počátku cyklu ve strukturách s hloubkovým [+Oblique] pádem potom způsobuje neprostupnost cyklické hranice QP.

Ve své původní teorii o trojí rovině inserce, považuje Emonds (2000) za primární podmínku postcyklické inserce absenci ryze sémantických rysů, tzn. gramatikalizaci lexikální jednotky. V této studii jsem se pokusila ukázat, že kromě sémanticky omezeného, gramatikalizovaného významu (který postcyklickou inserci umožňuje) ovlivňuje rovinu inserce také morfologická bohatost konkrétního jazyka. Určité struktury potřebují k licensování své podoby určité typy derivačních nebo inflekčních morfémů. Přítomnost nebo nepřítomnost těchto morfémů v paradigmatickém souboru dané kategorie proto ovlivňuje i repertoár možných gramatických struktur v konkrétním jazyce. Tento závěr podporuje teorii Hagit Borerové (1984), která právě různost repertoáru semilexikálních a gramatických morfémů považuje za podstatu rozdílu mezi typologicky odlišnými jazyky.

BIBLIOGRAFIE

- ABNEY, STEVEN P. (1987) *The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect*. Ph.D. dissertation, MIT, Cambridge, Mass.
- BORER, HAGIT (1984) *Parametric Syntax: Case Study in Semitic and Romance Languages*. Studies in Generative Grammar. Foris Publications, Dordrecht.
- CAINK, ANDREW D. (1998) *The Lexical Interface: Closed class items in South Slavic and English*. Ph.D. dissertation, University of Durham, UK.
- CAINK, ANDREW D. (2000) *The 'Locative Inversion Construction' and the limits of metaphor*. Manuscript, University of Woolverhampton.
- CARDINALETTI, ANNA & GIUSTI, GIULIANA (1991) 'Partitive *ne* and the QP-Hypothesis. A Case Study.' In *University of Venice Working Papers in Linguistics*. (1-19)
- CRISMA, PAOLA (1990) *Functional Categories inside the Noun Phrase: A Study on the Distribution of Nominal Modifiers*. Tesi di Laurea, University of Venice.
- EMONDS, JOSEPH E. (1987) 'The Invisible Category Principle.' *Linguistic Inquiry* 18:1987. (613-632)
- EMONDS, JOSEPH E. (1999) 'How Clitics License Null Phrases.' In Riemsdijk, Henk van (ed.) *Clitics in Indo-European Languages*. The Hague: Mouton.
- EMONDS, JOSEPH E. (2000) *Lexicon & Grammar: the English Syntacticon*. The Mouton de Gruyter, Berlin.

- FRANKS, STEVEN (1995) *Parameters of Slavic Morphosyntax*. Oxford University Press, New York Oxford.
- FREIDIN, ROBERT (1999) 'Cyclicity and Minimalism.' In: Epstein, S. & Hornstein, N. (ed.) *Working Minimalism*. The MIT Press, Cambridge, Mass. s. 95-126.
- GIORGI, ALESSANDRA & LONGOBARDI, GIUSEPPE (1991) *The syntax of Noun Phrases: Configuration, parameters and empty categories*. Cambridge University Press, Cambridge.
- GIUSTI, GIULIANA (1990) Floating Quantifiers, Scrambling, and Configurationality. *Linguistic Inquiry* 21:1990. (633-641)
- GIUSTI, GIULIANA (1992) *La sintassi dei sintagmi nominali quantificati*. Tesi di Laurea, University of Venice.
- GRIMSHAW, JANE (1991) *Argument Structure*. MIT Press, Cambridge, Mass
- HELLAN, LARS (1986) 'The Headedness of NPs in Norwegian.' In: Muysken, P. & van Riemsdijk, H. (ed.) *Features and Projections*. Foris, Dordrecht. P. s. 89-122.
- CHOMSKY, NOAM (1957) *Syntactic Structures*. The Hague: Mouton.
- CHOMSKY, NOAM (1995) *The Minimalist Program*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- CHOMSKY, NOAM (2000) 'Derivation by phase.' *MITWPL: MIT Occasional Papers in Linguistics* 18. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- CHOMSKY, NOAM (2001) 'Beyond Explanatory Adequacy.' MIT rukopis.
- JACKENDOFF, RAY (1977) *X-bar Syntax: A Study of Phrase Structure*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- KARLÍK, PETR & NÜBLER, NORBERT (1998) "Poznámky k nominalizaci v češtině." *Slovo a slovesnost*, 59, 1998. (105-112).
- KARLÍK, PETR (2000) "Valence substantiv v modifikované valenční teorii." In *Čeština- univerzália a specifika*. Sborník konference ve Šlapanicích u Brna 17.-19.11.1999. Brno. (181-192)
- KARLÍK, PETR & KOL. (1995) *Příruční mluvnice češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny, Brno.
- KAYNE, RICHARD S. (1975) *French Syntax: The Transformational Cycle*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- LANDMAN, FRED (1996) 'Plurality.' In S. Lapin (Ed.) *Handbook of Contemporary Semantics*. Blackwell, London.
- LASNIK, HOWARD & SAITO, MAMORU (1984) On the Nature of Proper Government. *Linguistic Inquiry* 15:1984. (235-289)
- LONGOBARDI, GIUSEPPE (1995) On the Typological Unity of Indoeuropean and Semitic Structural Genitive. Manuscript University of Venice.
- MAY, ROBERT (1985) *Logical Form: Its Structure and Derivation*. The MIT Press, Cambridge, Mass.
- PETR, JAN A SPOL. (1986) *Mluvnice češtiny 2*. Academia Praha.
- SELKIRK, ELISABETH (1977) 'Some Remarks on Noun Phrase Structure.' In P. Culicover et al. (Eds.) *Formal Syntax*. Academic Press, New York.
- TOMAN, JINDŘICH (1986) 'Cliticization from NP s in Czech and comparable phenomena in French and Italian.' In Borer, Hagit (Ed.) *The Syntax of Pronominal Clitics*. Orlando, Academic Press. (123-145)

- TOMAN, JINDŘICH (1993) A Discussion of the Second Position in Czech. A talk given at the Wackernagel workshop, Geneva, June 1993.
- TOMAN, JINDŘICH (2000) 'Prosodické spekulace o klitikách v nekanonických pozicích.' In Z. Hladká & P. Karlík (eds.) *Čeština – univerzália a specifika 2*. Brno.
- VESELOVSKÁ, LUDMILA (1995) 'Phrasal Movement and X-Morphology: Word Order Parallels in Czech and English Nominal and Verbal Projections.' PhD diss. Palacký University, Olomouc.
- VESELOVSKÁ, LUDMILA (1998) 'Possessive Movement in the Czech Nominal Phrase.' *Journal of Slavic Linguistics 1998.2*. Bloomington, Indiana.
- VESELOVSKÁ, LUDMILA (2000) 'Agreement Patterns of Czech Group Nouns and Quantifiers.' In Corver, N. & Rijemdsdijk, H, van (eds.), *Semi-Lexical Categories*. Studies in Generative Grammar. Mouton de Gruyter, Berlin.
- VOS, RIET & VESELOVSKÁ, LUDMILA (1999) 'Clitic Questionnaire.' In Henk van Rijemdsdijk (Ed.) *Clitics in the Languages of Europe*. Mouton de Gruyter, The Hague.
- VOS, RIET M. (1999) *A Grammar of Partitive Constructions*. Ph.D. dissertation, Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg.

Abstract

A Note to the Characteristics of the Czech Semi-lexical Nouns

In this study I compare Czech *group/container nouns* Q_N with some other Czech quantifiers and nouns to demonstrate a number of distinct properties between the categories of Q and N and between distinct kinds of quantifiers. I argue that the morphological patterns and the restrictions on extraction of both phrasal and clitic elements from the Czech QP complexes show that some Qs are semi-lexical grammatical elements which can be absent at the beginning of the derivational cycle. The absence of a Q head in a cycle is allowed due to the grammaticalised semantic content of quantifiers as well as of so called Container Nouns. Contrary to my previous paper Veselovská (2000) I argue here that the level of insertion can be modified by principles of economy of the structure as well as by the existing repertory of language specific inflectional morphemes.